

Sən yanmasan, mən yanmasam, biz yanmasaq...

"Nazim Hikmət dünyanı dolasan bir Türkiyə sarıksıdır". Belə yazırdı. Əziz Nesin. Əslində isə, o dünyanı bir sarıq kimi dolasın, yazmağı, danışmağı, haqq işi uğrunda mübarizə aparması da öyrədirdi: "Nə yazırsansa, yaz. Bax haa... Nədən yazırsansa yaz, tənə sən deyiləcək bir sözün və bu sözü ən uyğun bir biçimdə deməyi bacarasan" - deyirdi. Deyirdi ki, nədən yazmaq məsələsində azadsan, istəyirsen ideologiyadan, siyasetdən, sevgidən, eşqdən, nifrətdən, nədən yazırsan yaz, mövzu məsələsində heç bir sərbəhd yoxdur. Məsələ necə yazmaqdadır:

...ben asaletten anlamam.

səpəkə çıxarmam konuştüğün dile,
düşməniyəm asaletin
kelimelerde bile.

Dünyaca məşhur olan Nazim Hikmətin bir şair kimi formalaşmasında babası Mehmet Nazim Paşanın böyük təsiri olub. O, ara-sıra şeirlər yazıb, poeziya haqqında əsərlər çap etdirib, kiçik Nazim Hikmətlə şeir sənəti barədə etdiyi söhbətlər, klassik ədəbiyyatla bağlı verdiyi məlumatlar onun gənc qəlbində şairlik duyğularını oyadıb. Türkiyənin xarici müdaxiləçilər tərəfindən işğalı ilə bəzi olmayan Nazim Hikmət şairliyini acısını ilə gəncliyində dadr. 1918-ci ildə İstanbul Hərbi Dənizçilik məktəbinə daxil olan Nazim Hikmət Vətəninin işğalını pisləyən şeir yazdığına görə 1919-cu ildə məktəbdən xaric edilir. 1921-ci ildə isə gizli yolla Sovet Rusiyasına qaçır. Həsət dolu bir ömür başlayır bundan sonra.

Nazim Hikmət 1902-ci il yanvarın 15-də Yunanistan sərhədləri içərisində yerləşən Solonikdə məmur ailəsində doğulub. Atası Hikmət bəy müəyyən dövrdə siyasətlə məşğul olub. Bir müddət Hamburqda konsül vəzifəsində çalışıb. Anası Aişə Cəllə dövrünün savadlı qadınlarından idi. İncəsənətə, xüsusən rəssamlığa böyük həvəs göstərən. Oğlunun təlim-tərbiyəsi ilə şəxsən özü məşğul olub.

Nazim Hikmət XX əsr Türkiyə ədəbiyyatında ölməz sənət əsərləri yaratmış şair, nasir, dramaturq kimi tanınır. Lakin poeziya onun yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Şair kimi ilk misallarını uşaq yaşlarında yazıb. Xalası Sara xanım öz xatirələrlə belə yazır: "İstanbuldakı böyük bir bağını hündürdən seyr edərkən Nazim birdən-birə coşmuş, nərdivandan aşağıya qışqıraraq bu misranı çığıra-çığıra təkrarlamışdı: Yanyor!.. Yanyor!.. Müdhiş tarrakalar...".

1918-ci ildə "Yeni məcmuə" jurnalında dərc olunan "Sərviliklərdə" adlı şeir onun poeziya sahəsində ikinci qələm təcrübəsidir:

Sözlere inerken siyah örtüler
Umardım ki, artık ölenler güler.
Yoksa hayatında sevmiş ölüler
Hala sevirlere ağlıyorlarmı?

1920-ci ildə "Alemdar" qəzetinin təşkil etdiyi müsabiqədə birinci yeri tutması onun şeir yazmaq həvəsinə daha da artırır. Nazim Hikmət poeziyada yenilik tərəfdarı idi və bu mənada bir şair kimi özünə düşən işin öhdəsindən layiqincə gəlmişdi. Əsas məsələ şeirin formasında olmasa da, mükəmməl forma yaratmağın özünü də bir ustluq hesab edən şair yeniliyin bütün sərhədləri sındırdığı qənaətində olsa da, heç də sındırılan hər bir şeyin də yenilik üçün olmadığını söyləyir: "Bu sərhədləri aşmaq keçən hər kəsin öz qabiliyyəti, bilik, bacarığıdır" - deyirdi.

Bir də deyirdi ki, "Bəzən şeiri örtən ay işığı, duman, tül, ima oynulan, yaxud qanadlı sözlər, şəhə qalxan atın patosu... Daha sayımmı? Bütün bunlardan qaçınmaq istiyorum. Tək fazla satır deyil, tək fazla kəlmə yazmaq istiyorum. Duyduğlarımı, düşündüklerimi canlı şeyləri çilpaqlığıyla, doğrudan-doğruya, əl kəsirdimədən yazmaq istiyorum. Hər sözə ən uyğun şəkli bulmaq istiyorum...".

Hər şeydən əvvəl, o vəzn və qafiya sərhədlərini aşaraq sərbəst şeirin ən gözəl nümunələrini yarada bildi. Sənətdə ənənəni həmişə yüksək qiymətləndirəndə də, sənətin, təcrübədən çixmiş yolunu eyni ilə təkrar edilməsinin də əleyhinə olmuş, fərdi, fərqli üslublara üstünlük vermişdi. Onun fikrincə, mütəmadi olaraq yeni "ciğirilər", yeni "yollar" kəşf etmədən poeziyanı irəli aparmaq, onu zənginləşdirmək qeyri-mümkündür. "Bəzən kəndi ədəbiyyatımın gələcəyindən belə faydalanmaq istəmirəm. Hər əsərdə mutlaka bir gələcəyin gələcəyini gələcəyinə də kənd deyilim. Hər sənətkar ömrünün sonuna qədər arayacaktır".

Maraqlısı budur ki, Şərq klassikasını gözəl bilsə, ona hörmətlə yanaşsa da, lirikasında Qəlb mahiyyəti daha çox üstünlük təşkil edirdi: "Mən poeziyada realizmə can atıram. Realizm təfərrüatı ilə keçmişin hərəkətini bu günə, bugünkü gələcəyə ötürə bilir" - deyirdi. Amma şair bu məsələdə özünə tənədi yanaşmış, bir çox əsərlərində realizmin birtərəfli olduğunu və bunun sayəsində hadisələri hay-küylü təbliğat daxilində təsvir etdiyi niyyətə çatdırmışdır. Bütün bunlara rəğmən 1951-ci ildə Pablo Neruda Nazim Hikmət haqqında deyirdi: "Onun poeziyası böyükdür, iri axarlı çaylara bənzəyir. Amma bu polad bir axın kimi mübarizələrə tələsir".

Türk inqilab poeziyasının banisi olan Nazim Hikmət Lenin ideyalarının tərənnümçüsü idi və bu səbəbdən dəfələrlə həbs olunmuşdu. 1951-ci ildə Türkiyə vətəndaşlığından çıxarılmış, öz ölkəsində yaşaqlanmışdı. Bu səbəbdən o, 1951-ci ildən ömrünün sonuna qədər SSRİ-də yaşamaq məcburiyyətində qalmışdı. Lakin heç vaxt öz məmləkətini unutmamış, həmişə vətən həsrəti çəkmişdi.

Azərbaycan xalqının və ədəbiyyatının yaxın dostu idi, dəfələrlə Bakıda olmuşdu. Nazim Hikmətin Bakı ilə bağlılığına dair araşdırmaların müəllifi Aqşın Babayev onun xatirələrini toplayaraq kitab halına gətirmişdi. Həmin xatirələrin birində Nazim Hikmət deyirdi: "Məşədi İbad", o ölməz əsəri, sonra Said Rüstəmova Süleyman Rüstəmin "Durna"sını gördüm. Ömrümün ən nəşəli iki gecəsini keçirdim. Rejissor Şəmsi Bədəlbəyli, aktyor Lütfuli Abdullayev, aktrisa Nəsimə Zeynalovaya parəstisi edənlərin içində indi mən də varam".

Azərbaycan ədəbiyyatını yaxşı bilirdi, Nizami, Füzuli, M.F. Axundov, Sabir, həm də müasirləri S. Vurğun, S. Rüstəm, Əhməd Cəmil, Rəsul Rza, Mikayıl Rafili haqqında məqalələr yazmışdı. Bakının gözəlliyi haqqında müqayisəli yazılarının isə öz yeri vardı.

1957-ci il 15 oktyabr tarixli "Vişka" qəzetinə verdiyi müsahibəsində Nazim Hikmət deyirdi: "Bakı ilə mənə köhnə dostluq əlaqələri bağlayır. Axı bu şəhərdə 1927-ci ildə mənim ilk kitabım nəşr olunub. Yalnız bundan iki il sonra onu mənim vətənim Türkiyədə az tirajla buraxılıb. Bu şəhərdə düz 30 il bundan əvvəl olmuşam. 1937-ci ildə Xəzər dənizində təkə bəliq tutuldu, indi neft də çıxarılır...".

Həmin ilin 20 oktyabr tarixli nömrəsində "Azərbaycan gəncləri" qəzetində İstanbul qadağan olunan, Bakıda tamaşaya qoyulan əsərindən danışan Nazim Hikmət deyirdi: "Bakıda mənim "Qərəbə adam" əsərimi tamaşaya qoydular. Lakin eynilə dənizin sahilində başqa bir şəhər də var. Bu şəhər mənim doğma İstanbulumdur. Bu şəhərdə mənim əsərlərimi tamaşaya qoyurlar, onları yasaq edirlər... Mən belə hesab edirəm ki, bugünkü gənclər mənim yaşımə çatmadan əvvəl onları mən İstanbulda qarşılayacağam".

Onun Azərbaycan haqqında xeyli şeirləri var ki, onların da çoxu həm İstanbulla, həm də İzmirə bənzətdiyi Bakıya aiddir. Xəzər də, inənən Qara dəniz qədər sevir, bu doğma şəhərdə qalmaqdan, olmaqdan məmnunluq duyurdu. Şairin xatirələrini "Nazim Hikmət. Kəram kimi" kitabında toplayan Anar yazırdı: "Nazim ona yaxın olan Azərbaycan türkcəsinin danışdığı bir yerdə özünü çox rahat hiss edirdi. O deyirdi ki, Azərbaycan mədəniyyətinə bağlıyam. Bu bağlılıq yalnız Sovet Azərbaycanı mədəniyyətinə deyil, çevrilişdən əvvəlki Azərbaycan mədəniyyətinə aiddir. Məsələn, Dədə Qorqud bir Azərbaycan yazıçısı üçün böyük abidədir, mənim üçün də! Koroğlu həm Azərbaycan xalqının qəhrəmanıdır, həm mənim. Sabir Azərbaycan ədəbiyyatının ilk realist, xalqçı satirik şairi, heyran olduğum ustadıdır. Üzeyir Hacıbəyovun musiqisi öz musiqimiz qədər mənə yaxındır". O, biza belə qiymət verirdi".

Bütün dünyada sevilən Nazim Hikmət ömrünün sonuna kimi Vətən nişigili ilə yaşadı, inandığı ideyalar yolunda canı qədər sevidiyi Türkiyəsindən ayrı düşdü. Cəmi 61 il yaşadı, yalnız ömrünün sonunda kommunizm ideyalarının ona xəyal qırıqlığı yaşatdığıni dərk etdi. Vətəninə ürak dölusu yaşayşa bilmasə də, ömrünün orada başa vurmaq istəyirdi. "Mən vətənimə ölməyənəm" - deyirdi. Bu da ona nasib olmadı. Həttə "Anadoluda bir kənd qəbiristanlığında basdırın mən!" deyə vəsiyyət də etmişdi. 1963-cü il iyunun 3-də Moskvada dünyasını dəyişən şair ilə Moskvadakı Novodeviçye qəbiristanlığında dəfn edildi.

Uzun illərdən sonra, 2009-cu ildə Türkiyə hökuməti Nazim Hikmətə yenidən Türkiyə vətəndaşlığı hüququ verdi.

Nazim Hikmət Bakıya səfərlərinin birində Bakı Dövlət Universitetinin tələbələri ilə görüşmüş, onların qarşısında çıxış etmiş: "Mən indi burada düşünürəm ki, bəlkə görmədim, amma oğlum görəcək, İstanbulda, bizim orada universitetdə də belə bir salon olacaq, orada da Azərbaycandan bir şair gələcək. Siz mənə necə qarşılayırsınızsa, onu da elə qarşılayacağam. O şairdən bir istəyim var. Gəldiyi vaxt İstanbullu gənclərə desin ki, "biza də sizin Nazim gəlmişdi. Biz qardaş kimi bağrımsıza basdıq və biz ona çox şey öyrəldik. Nə öyrəndisə, bu dünyada çoxunu bizdən öyrəndi". Bunu söyləməyi unutmasın. Və mənəndə məmləkətə salam söyləsin. Çünki bəlkə, mən məmləkətə qoşuşa bilmədim. Amma o, mənim məmləkətimə görə biləcəkdir" - demişdi.

Vətən həsrəti ömrünün sonuna qədər onu içdən yedi, ürəyini qubar etdi, məmləkətinə dönmək arzusu ilə alışıb yandı, Türkiyəni xoşbəxt, azad, firavan görmək istədi, bənin uğrunda çarpışdı, tutduğunu yul çətin olsa, belə: *Sən yanmasan, mən yanmasam, biz yanmasaq, Necə çıxar qararıqlar aydınlığa...*

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".